

Qimmetlik Miras __ Shiwétsiyidiki gézitler (5)

2 – Bölüm

(5 – Qisim: 40 - 60)

Izahat:

Eziz wetendashlar,

Biz üchün tolimu qimmetlik bolghan medeniy miraslar ichide, Shwétsiye Muziy hem kütüpxanilirida saqliniwatqan Uyghurlargha ait türlük asare – etiqiler we yazma boyumlar alahide diqqetke erziydu.

Bu sehipide „Qimmetlik Miras __ Shiwétsiyidiki gézitler“ namida diqqitinglarga sunuliwatqini, Shwétsiyide saqliniwatqan 30 – yillargha mensup gézitler bolup, bu gézitlerni hazır weten ichidin tépish mümkün emes. Bu Gézitler Shiwétsiyining Lund Univérsitéti kütüpxanisi we Stockholim Univérsitéti kütüpxanisida bugün’ge qeder saqlanmaqta.

Shiwétsiyide Jem’iy besh toplam qılıp saqlan’ghan bu gézitler 1933 – yilidin 1938 – yillirighiche qeshquerde neshir qilin’ghan „Sherqiy Türkistan Hayati“, „Erkin Türkistan“, Yéngi Hayat“, „Yéngi Hayat hürriyiti“, „Qeshquer Shinjyang Géziti“ ... qatarlıq gézitlerdin ibaret bolup, bu Gézit namliri shu dewirning siyasiy we tarixiy özgirishlirige egiship her xil namlarda atalghan. Bu gézitler eyni chaghda Shiwétsiye Missyonérlirining Qeshqerdiki basmixanisida bésilghan.

Röshenki, yuqirida ismi tilgha élin'ghan gézitler Wetinimiz Sherqiy Türkistanning, bolupmu Sherqiy Türkistanning jenubiy rayunlirining 1930 – yillardiki siyasiy, ijtimaiy, tarixiy we medeniy weziyetlirini chüshinishte birinchi qol matérial hésaplinidu. Uyghur tilining 1930 – yillardiki tereqqiyat ehwali, Uyghur neshriyatçılıqi, jümlidin gézitchilik ishliri we shu dewir kishilirining Medeniy hayatini bilishte, eng muhim menbelerdin biri bolalaydu.

Qeshquerde neshir qilin'ghan yuqarqi gézitlerning asaslıq bash muherrirlikini shu dewirning tonulghan ziyalisi we wetenperwer inqilapchi, Isyankar shairimiz Qutluq Haji Shewqi öz üstige alghan bolup, Shewqi eserliridin melumati bolghan kishiler, uning töwendiki meshhur shéirini héch unutmaydu:

Bir qélich berse Xuda, kes dep uningha buyrisam,
Üzse elning boynidin xarlıq kishen – zenjirini!
Ger xarapken el – weten, kallamni kessun u qélich,
Körmisun shewqi közi qulluqta el teqdirini!

Tetqiqatchilirimizning bu matérialni qimmetlik arxiv süpitide saqliwélishini we kéreklik tetqiqat ishlirida paydilinishini tewsiye qilimiz.

Wetinim torida élan qilinghan herqandaq Shekildiki matériyallar wetendashlirimizning cheklimisiz paydilinishi üçün ochuq. Xalighanche chüshiriwélip saqliwalsingiz we tor betliride élan qilsingiz bolidu.

Wetinim Tori Idare Hey'iti

<p>عرساندہ بر درخت بار اسی (شجرة لاسفع) دیکان مذکور الحال معارف مدیران طرفندین کمال جسارت و صفات ایلان نشر معارفی و قون ملت که نارا افاهه غیرت قلب تو رو بدور ایکم قوایلی جل جاذ الله همراه هست و غیرت عدا فل محترم جو جوچ لریزی ترست و او فوش غه توفیق سرسون یاشاسون بتون خلق لرقی فرما کوکولیدن بو و علو غنه چفاران ذوات کرامر عیز بیا شاسون معارف بولمه هست و غیرت بیل حرکت بلخان لریا شاسون معلم و معلمہ و طبلو ریا بتوں عسکر (اداره ده معاون حاجی قاسم دولت زاده)</p>	<p>طبائی انانی سالمان بالارڈیک آدم اسکی سی بولوب تورماق لازم و نشریات اداره سی و هیئت ریاست اداره لاری کو چوب کلدى شوم درخت بولسه به میوا به او تو نه یار امابیدور پر لر هم شبو درخت عه او حشے بولوب قلمی بر میوه لک دخت ایکم قوایلی جل جاذ الله همراه هست و غیرت عدا فل همتی زات لر لی عطفه قیلسون (ملت مجلسیده سر کات عبد الرحمن ضرير الدینوف)</p>	<p>طبائی انانی سالمان بالارڈیک آدم اسکی سی بولوب تورماق لازم کنزیت سیک ۱۹ بھی ساسده اور و مچی سکی حکومتین توشور و لکان قانون عه ساء افیون چیکان لرقی اوج ای غیر علاج فیلس ناشلاما سی آسیادر دیت اعلان میلخان یهی انکالاساق بور تیمیز سینک اغنا با یی مچه لر دین بر یچه سی افیون عهه مبتلا اپش بولار خسال میلما سو بیلار که کشی کور ماس بولونکارا ده چیک و قوؤلمن و زهری ناشلاماقمه اسان علاج درجه بدروجه عادتین کم جیگماک مثلا رکونده اوج وقت استعمال فیلس کچیک قوقات لریدن ضیبه تو شakan تورت اشک و هم بخی پرس لینعه تا شور ماغان تورت ایشک و بر کالاری محترم شنجانک آبدین کن چیکادر غان مقدارین کم ایتسون بوله ملا هر وقت ر مثقال مقداری چیکادر غان بوله برم مثقال یا که شهونک چیک کسون بوداغ هم اوج کون ابدین کن و وقت عه فناعت و هم اوج کون یا کون موبدین کن بیه چیکادر غان مقدارین بر کم مثقال دین مو کم چیکسون یا کم یسون کم ایتسون تا افیون اور اغان کاعدنی شومکارز عه کفایه لاسون تا بور اماقیجه و بنداغ فیلسه دورساقی اغیری و دو طلا شال لری امایی هیچ بر ضرر سزا قوتو لاور لیکن سیدور غان غذاس نهادی باشی کچه خواه سکوندوز سکی سافقان سوتی تو لا اچ کای (سعیدی)</p>
<p>لوف ف خلا حیادت</p> <p>اداره مزغه کلکان معلوم اته کن اغنا دله حضرت آقی خادم نینک و قیامیدن محترم عالم لریزین دین ۱ بھی افند مخد ۲ بھی سلم آخوند خاجم ۳ بھی محمود دامسلام ۴ بھی ناش داملام ۵ بھی قاسم حاجم لر هر لر ۵ قدم توغراسه ۱۵ دام خان ارق دوشنیه بازاردہ ملا اخوند سکولدور دیت بر شیخی مفسد بار ایکان بو ادم خاتون بر لد دام هر خل کوب بلطفی جو چون سکیه یقین بورت اینک بش بالالری بوروب وقنده شوداغ ناحق ایش لری تشاشلاب مذکور بولو اور جستخواه بور خل و لر ایش کل کلکه ... ملا اخوند نیکوروب قراساق بو واعده جرم راست ایکان بو ایشلاری کوی و فندره ایز بندن اوکوزو و وظیفه سی ادا قیبل توغراسه ایکان چهه آدمی سکی لک نا اهیل لیک تیل خلخو تو دور غان بو ملا اخوند کولدور سکی خاتون سینکین ساجقان مشو کدن اچسا قیلfoxوی ذات لریز بسایت بور و شویداغ ایش لری فور قاندیک قور قار ایکان .</p>		
<p>در مدل</p> <p>و ذات عالی جان غالمر لرین او شوب سواریزی در حلق کشی بور بتم ایه جاندورو ب ایشکارکی با غه قوش علماء عظام لا بیه و طبیعه سی نا ایلهان دین کین و بزر اسکان بار هست و غیرت سی احتماد قلب ایش بیه یو در یو بر لری احیا قیلش بر ایدی ایهی هله کله مدرقی یست تو رو ب و یوز جو جوچ لر عترنی مکتب نه بری او قیو تو شمهزی فر پر د ایلملین ، آجیلمانهین بری کوب طبله مقدار بولو او ساندرو زن درس ایب عالی تھصیل کوی مکدکه دور مذکور دار الملین ده درس بر کیچی محترم معلم او ساندرو مزهم کم سی طبله لری عالی معلومات صاحبی بلخان او جون عایست سممن احتماد قیلمانی ده ده</p>		
<p>حاجی احوال</p> <p>حاضر غیره بت خانه سینک اللدیده کی بکنه قاجار خاکدهه معارف و او قاف و نشریات مطبوعات و هیئت ریاستلر اداره سی بو لوب توغان ایدی تو جای مذکور ادا ملک او لی طار کلکان ایدی محترم بقمعه زیر بوله بولکه اوخشے عطالت کالست بلان عمر کچر مایی دائم عام منفعی او جون چکه سکو بور بای مجھ او زی سینک قدم الایام تجارت خاله قلب توغان چای خانه دیکان سایی قیلقدارو لر چوکسلاوه و فرانسه ایشاره بیامنه بوله بولکه اوتکان کان بای امدیکه انصاف قیلاب جالیسب میارک عمر لری او تکان کان بره فرانه خارج و دیزی بار تون آقان دیشان دیشان و مکریلک باشسان دیت او توبیلی جیب صونکه ماوری مقانه ره ایشانه باشانه دیشان اولکان بر فرانس بجز ایشان باز ایش تون بیس مریدین بلجه او ادو و دنن .</p>		

<p>ارسیدا كافنرنس و مذاكى كارل بولوب تور كيده حڪومىتى بو مسئله ده بالقال دولتلرنه يولاشىنى يلىق كورسيپتى كامىكىدە ايدى. حاشر شو بېتىلدەرە بو كۆسلاۋەتەنە كەننىڭ چەتكەن ئىشى اىلە فرائىسە خارجىھە وزىرى يالوتۇسىپك بولۇشىغا هەددود ھونكارىيە حكىمەتىنىڭ بو كۆسلاۋەتەنە كەننىڭ چەتكەن ئىشى ئىتىجە سەلە مارسىپالەرە اوتورو لوشۇ مناسقى رول تۈزۈمىنىڭ أغىزىدە بولۇك ملت مجلسىنىڭ توپلاپىنە مەلسىنىڭ وئىسى كاظمىن ياشا شو طرز افادە سەلەمە خەلسەنى آچىپسىدۇر. صونقۇ كۆلەدە سياسى و ضەmit و خارجى سیاست نىشكەنلىكىتى ئېلىمەت كىت ئاشى سەييلەرە حكىمەتكە بولار ايشن كۆرمەت ئەكىنچىتى بولۇك ئوجۇن و دردىلەك بورىتا شەئىخ كىلەكادە دەقىلاما ساق بو، ھەنەھەن اوچۇن بولۇك آجىسىدۇر، ھەنەمەز اوجۇن بولۇشىنىڭ بۈرخەزەرە هەر تۈرى خىستەلىك بىچارە خەلقەنلىقى ئاماڭىز دەشمۇن دىك مخواپىت كىتمىكەدە دور ئاماڭىز دەركەن دەشمۇن ئەم طرفەنە ئاتارلىك بىرطزىدە قورولۇپ يەڭىان بىنكى بر ادارە بۈلگۈيەن ئايشارى ئاماڭىز ئەم سەلەلەرە ئەم بىرلە ئەم لارم ئادى. مع الأسف بىراپاھى ئەم سەلەلەرە مەسوشىندان بارچە كىز قۇمۇ دا ئەم سەلەلەرە كەننىڭ ئەم سەلەلەرە كەننىڭ چەتكەن ئەم سەلەلەرە أوناڭ اوجۇن ولايەت داخىلەدە قورولغان ئىنى مەسىلەرلىك مللى و مدنى حىر كەتلىز، اوروپىچى مىزەنەپىنەكتىنى كەن ئەم سەلەلەرلىك غان بىن و ضېتىپتەن توغرىپىنەن توپلىرى خىلىق اوزھەت و ياردەم لەپەن تۈرک ئەتلىپ كېلىدى... اساساً ھەنەھەن مەسىلەلەرلىك قورولۇپ خلىق دىن ئىلب پىنە خلىق فايىدە سەقەن خەرقى ئەتلىپ كەن ئەم سەلەلەرلىك خلىق ئۆرەنەن ئەختىچى بولغان موسمىلىلىق قورولىنىڭ بۈر كۆزمىكەن دۆر... شۇپىنەك اوجۇن بۆ كۆنكى قورولغان ھەر ر موسمىھەپىنەك تۈرچى ئېنىشى و كۆزە كۆرنىشى خەلقەن ئېنىش شەرق و بۆز اقلىق دېب حساب قىلىش بېكىن خەلق بەردىلەن رېبى موسى دوا ماشتىپ تورادور. مىلا: مەاراف، دار الماجزىن واشەلەرى خەلق بىنەن دولاپىدە كۆتۈرلەكەن بەم موسى مەسىلەرلىق دىن دور. ياقۇز سەمە اوچۇن دور كە محترم خېرىپر دوات و اھل ھەت بورىتا شەلەزىز مەممەت اھىجا جەنۈزدىن بولغان " صحىحة " موسىھەپىنەك تۈرچى ئېنىشى و كۆزە كۆرنىشى غەغيرەت و هەت كۆر كەتاپىلەر، كەپلىك دەر جەده بارىم كۆرمەلەن ئۆرەن ولەخەن خەلقەنلىقى تۈرچى و كۆزە كۆرنىشى تۈرچى ھەرخەن خەلقەنلىقى تۈرچى، خەلقەنلىقى كۆرەنلىقى تۈرچى علاقە و ھەتى بىنەن ئەنمەسى دور. دار الماجزىن بىنەن تۈرچى اپشى، اھل ھەت خېرىپر لەپىنەن سەدقەت و خېرىپىنەن اپيدور! جاپولە " صحىحة "، بىنەن دىك ياردەلەن مەرىم و خەدرىپر لەپىنەن ئەنۋەرلىرىن اۋۇغاڭدا دورا:</p>	<p>خارجىي احوال</p> <p>اور بۆقا تۈرکىيەن كۆرەنلىقى ئەتنىڭ ئەتلىك بالقال يەرىم ئۆتىپىنەك ئەتكارا ئەتكارا كۆزۈزە كىي مەددۇد و قوشىت خەلمانلىك ئەتسەد مەرسىلە ئەتكارا كۆزۈزە وجودە كەنۋازمەك اوچۇن خەنلىق و قىتلەردىن بىتى بودولەنلىك دۇناغىسى (اوروش ئەمەلرى) كەنھەن دەنگىز كەنۋازمەك</p> <p>اممىكە بىخىرىتىسى (زۇز خەستىلدە)</p> <p>بالقال يەرىم ئۆتىپىنەك ئەتكارا ئەتكارا كۆزۈزە كىي مەددۇد و قوشىت خەلمانلىك ئەتسەد مەرسىلە ئەتكارا كۆزۈزە وجودە كەنۋازمەك اوچۇن خەنلىق و قىتلەردىن بىتى بودولەنلىك</p>
<p>اور بۆقا تۈرکىيەن كۆرەنلىقى ئەتنىڭ ئەتلىك بالقال يەرىم ئۆتىپىنەك ئەتكارا ئەتكارا كۆزۈزە كىي مەددۇد و قوشىت خەلمانلىك ئەتسەد مەرسىلە ئەتكارا كۆزۈزە وجودە كەنۋازمەك اوچۇن خەنلىق و قىتلەردىن بىتى بودولەنلىك</p>	

<p>دارالماخزین اداره سیدن معلوم قیامبر کم ساجقان نیزک اولکوسی کاسه مشوک نیزک فیروزی بیشلادور دیگان مقافعه بناءً ایکبندی هفاق اولیا سوال مطلب آنچه تو سدی خوب دست گفت ایکی آدم ایباری الدوروب کیب اداره ده قیوب ایدم جیقت کیشکه کوب تھضا فیبدی ... موییزک کیده کوب رسه بولمه کرک دست اوسی نفیش قیلاق اولی دین عازار کبر که لایق الیک بش دله چغان اون سکن کونکلک و بر بجه رومال بتشش سر داچن اون بش سر تین اون اوج سر خافیو بر سرلیک آقی تیره دین نورت سر باغ تبه دین شمش بش سر ایکی بوز فرقی اوج سر میده تیزه بته دله چونک فل چندی سر حساب بریب حراساق رینیک شکلر و پیجید مدلر بولاسون حاضری شینکجانک حکمی خطا مکانی ده حریت و جهوریت اداره سی بارلیقی ۲۲ نجی میکوه نیزک اویزکار تو که اداره حقلیدور.</p> <p>نیزکی حیات</p> <p>می، سیاسی، علمی، اجتماعی ادبی و اخلاقی کتریه دور</p> <p>هـ تحصیسی ناشری: کاشفر شر معارف جعلی مدری: فولانع شوقی</p>	<p>بل اوچون الله آی بیق هـ تحصیسی</p> <p>24 سر 15 سر</p> <p>۲۵ نجی رمضان ۱۳۵۳ سنه هجریه (دوشنبه) (میکوه نیزک ۲۳ نجی بیل)</p> <p>۳۱ نجی دسمبر ۱۹۳۴ سنه میلادی</p> <p>سنان: 28 علدز ۹۰۰</p>
<p>ایدی کنادایدی کویله برا انسان دیگر مجموعه ایدی. کیوب شکلر و پیجید مدلر بولاسون حاضری شینکجانک حکمی خطا مکانی ده حریت و جهوریت اداره سی بارلیقی ۲۲ نجی عصرلر دین ری دیسا حلقی مستبد حاکم نیزک قیلیده بیل انجی آی بیل ۲۱ نجی سیدن تاریخ حقیقاً بادوروب کیله دور اسر و حقو قیسی تو غایبیه او و باده ۱۸ نجی عصرلر ده اعتراف مملک نیزک ملکی تندوچیک ایشلریده وطن سیک اویز بالارلیقی محروم ائمای سرای حقوق بربت کلاسکا و خشے عالی مقداری وجودعده جقیه ایدی آسیده بوزلرجه ملیون خلق و حکومت ارسیدا و اسطه و بوب بورت سینک صلاحی خلق بولغان جین (خطای) ملکتی ایشک و حشی خرافات رله سی قیلیانی اوجون مرکن و باشه شهرباده ملت محلی خلق نیزک باشی ایلاندرووب اویزلری نیزک دیده و شخصی شکل فیلان ایش کیوب بورادر. کاشفر آفسو کوچار صر منفت لریکه خدمتکار قیبل تو نادورغان خانلر نیزک استبدادده قیلب خراب حقوقی تو ماندا ایدی .. اویزلری و امیرکادا کی اسیدت و حقوق مدیت جریانی عافت خطای ملکتی که سرایت قیلب ظلم ناچ لیققہ قارشی و فکر لر اویفندی اویزاوی نیزک بولک باشیق بولغان سونک رونکی و رفیقی خطای خلق فی اسما تیزی قوقاپاره اوجون خلق اراسیده شوتفات و رهبرلر قیلب جریچیلر بره استبداد جن خلق بولک ایشان بولک بورت شوتفات و رهبرلر قیلب جن خلق اراسیده بر سرلر اراسیده اون بته بیل مدت تارشو و اوروشلر دوام ایدی افلاج بله کاهی مغلوب کاهی غال بولوب اخیر مینکوی</p> <p>نیزکی شهردەی عاصی غریب لر دین</p> <p>حکم الهاق ادشى</p> <p>دن بیل المکاری و وچانک ولاسنه کته افلاب اوروشلری بولوب ایدن باشقا سینک لرده هم استبدادغا قارشی کورش آجلب عامت اون بش سینک ده خالقی حاکمیتی بو قتس بوزریت چیزلر نیزک اقلاقی بوله نی جن ولاسنه موقت تو نکان قارلیق کیبلر اوجون دارالماخزین قیلب بر زنکه حکومت محمدخان ۴۰ سر عظیم آخوند ۱۱ سر احمدخان ۱۰ سر انصار خوند ۲۰ سر فنک ایش کیبله بورت دیس</p> <p>حکومت جهوریه فور و بوب حرمتلو سونات زونکلی دارو نکتونک (رئیس جهور) سایلاندرا. سوکرکه بیکن دا سینک شهرباده سینک امریله او شیو عاجز مسافر جهانی بریلک اویبور سینک شهرباده سینک امریله او شیو عاجز حلقاتی رو و بخط قیلب دفتر ده ایشاندەر مینک بش بوزدیز زیاده رک آدم خطلندي. حاضر بجه خلق حکومتی سینک و کیل لری جهوریت چیزلر اداره سینکه بنا فشوردى. مناشوندین بانشلاب بیسکی بیل منکو خطا جهوریت سینک ۲۶ نجی بیلدور. شینکجانک ولاسنه بکرمه بیس بیل ظاهر بور تو نشده بیسکو و جهوریت دیسلر ده عمل این خلق حکومتی سینک هبکل کان خان سینک بکرمه بیسندکا کی استبدادی عامر شینکجانکه بیشیق افان ایدی . بیکشی ناک دا العاجزین غه الدوروب کیلس تریه قیاماندا در. (عبدالعزیز) ذونک باقی آخوند ۱۰ سر عشور حاجم ۵۰ سر بوزری قاریم اگز زین حوق جهوریت دیکان سوز چقیاق گشته جنایت</p>	
<p>سینک شهرباده سینک امریله او شیو عاجز مسافر جهانی بریلک اویبور سینک شهرباده سینک امریله او شیو عاجز حلقاتی رو و بخط قیلب دفتر ده ایشاندەر مینک بش بوزدیز زیاده رک آدم خطلندي. حاضر بجه خلق حکومتی سینک و کیل لری جهوریت چیزلر اداره سینکه بنا فشوردى. مناشوندین بانشلاب بیسکی بیل منکو خطا جهوریت سینک ۲۶ نجی بیلدور. شینکجانک ولاسنه بکرمه بیس بیل ظاهر بور تو نشده بیسکو و جهوریت دیسلر ده عمل این خلق حکومتی سینک هبکل کان خان سینک بکرمه بیسندکا کی استبدادی عامر شینکجانکه بیشیق افان ایدی . بیکشی ناک دا العاجزین غه الدوروب کیلس تریه قیاماندا در. (عبدالعزیز) ذونک باقی آخوند ۱۰ سر عشور حاجم ۵۰ سر بوزری قاریم اگز زین حوق جهوریت دیکان سوز چقیاق گشته جنایت</p>	<p>بل اوچون الله آی بیق هـ تحصیسی</p> <p>24 سر 15 سر</p> <p>۲۵ نجی رمضان ۱۳۵۳ سنه هجریه (دوشنبه) (میکوه نیزک ۲۳ نجی بیل)</p> <p>۳۱ نجی دسمبر ۱۹۳۴ سنه میلادی</p> <p>سنان: 28 علدز ۹۰۰</p>

